

(NE)BOLÍ

Vzpomínky Romů na válku
a život po válce

JANA KRAMÁŘOVÁ a kol.

Vydal Člověk v tísni, společnost při České televizi, o.p.s.
Sokolská 18, 120 00 Praha 2
tel.: +420 226 200 466
www.clovekvtsni.cz

ISBN 80-86961-04-4

DEZIDER DADUČ

*„Když mi dá Bůh zdraví, tak víc
nepotřebuju...“*

PŘED VÁLKOU

Jsem Dezider Daduč, jednatřicátý ročník. Narodil jsem se v Pozdišovcích v okrese Michalovce. Můj otec se jmenoval Michal Daduč, narodil se v roce devatenáct set dva, matka se jmenovala Zuzana, narodila se v tom stejném roce. Tatínek pocházel z Pozdišovec, maminka z Ujlaku, to byl okres Trebišov. Obě vesnice jsou od sebe vzdálené asi tak patnáct dvacet kilometrů. Oba měli příbuzné v Lastomíru a přes ty se seznámili. Matka neuměla ani pořádně slovensky, když přišla do Pozdišovec,

mluvila jenom maďarsky. Časem se trochu naučila, ale jen tak, jak když se učí cizinec, pořádně se slovensky nikdy nenaučila.

U nás doma se romsky nemluvílo. Někde na vesnici jsou třeba jen tři rodiny a romsky umí, ale u nás to tak nebylo, umím všehovšudy dvě tři slova. V Michalovcích se sice mluvilo, ale my jsme se s Romama odtam nestýkali. Kolikrát jsme se i někam báli jít, třeba když byla pouť a přišli k nám kluci odjinud, spustili na nás romsky a my jsme se smáli, protože jsme jim nerozuměli. Oni se pak s náma začali rvát, že ze sebe děláme frajery. Máma nás učila maďarsky, ale to se zase naši Romové smáli jí, takže se styděla a s učením přestala. Později jí to mrzelo. Jak se říká, čím víc řečí člověk zná, tím víckrát je člověkem.

Bydleli jsme v Pozdišovcích, takových dvacet metrů od vesnice. Osada byla schovaná mezi kopci, kopala se tam hlína na hrnce. Bydlelo nás tam asi třicet rodin. Domky jsme měli z nepálených cihel, žádný luxus nikdo neměl.

Téměř každý Rom u nás byl muzikant. Jenom v naší osadě byly tři kapely a hrály opravdu dobře. Chodily hrát na svatby, na zábavy. Můj pantáta říkal, že nosil domů z hraní dětem plnou basu jídla – koláčů a sladkostí. Můj táta muzikant nebyl, ten se v životě jenom dřel. Tatínek mu padl v první válce a on od dvanácti let vyrůstal u Židů. Naučil

se u nich řezničině a pomáhal jim až do převratu v třicátém devátém. Když už byl potom starší, tak se oženil a živil se pletením košťat. Z břízy a z vrby se nařezaly proutky, ty se povařily, rozdělily se na tři části a ty se pak k sobě splétaly. Taky pletl košíky, ale to už bylo později. Prodávali jsme to lidem po vesnici. Později, když už byla válka, lámal otec kamení na cestách, pracoval ve Strážském, kde se stavěla trať. Byl to velký dřič. Ani esembák by na něm nepoznal, že je Rom. Maminka pracovala u sedláka, co měl mlýn v Močarmanech. Dostávali jsme třetinu úrody z brambor. Můj bratr měl štěstí, na něm by taky nikdo nepoznal, že je Rom. Byl moc hezký, měl světlou tvář, proto mohl pracovat mezi bílými. Tenkrát se nakládalo velké kamení, ve Strážském se dělal železniční tunel, tam byli Romové zavřeni v *lágru*. Otec s bratrem tam byli ale normálně zaměstnaní. Já jsem pásal krávy u jednoho bohatého gazdy. Dostával jsem za to nové boty, oblek a tři metráky pšenice. Otec pak pšenici odnesl do mlýna, semleli nám ji na mouku a jak už máš mouku a brambory, tak je dobře. Před válkou jsme si žili dobře, měli jsme jídlo i peníze.

U nás byli lidi hodně pobožní, obzvláště moje maminka. Ráno vstala a pomodlila se, večer si šla lehnout, pomodlila se. A takhle vychovávala i nás, abysme se chovali slušně, nelítali bosí, abysme nelítali lidem po zahradách, říkala: „Nesahejte na to, co není vaše!“

VÁLKA

Pamatuju si, jak se lidi bouřili, že Slovensko bude samostatné. Můžu vám říct verše z osmatřicátého roku, které nás naučil náš učitel Durkot: „Bílá, modrá, červená – je československá zástava – zvedneme ju vysoko – nech ju vidí celý svet – lebo nad našej zástave – nikde nikde krajšej niet!“ To si pořád pamatuju.

Válka začala v devětatřicátém roce, to jsme byli okupovaní. Osmého nebo patnáctého března, tak nějak. Ale zatím se u nás nic nedělo, Němci jenom prošli na Jugoslávii a dál, další pak na Rusko, v jednačtyřicátém, ale zatím byl klid. Pamatuju si, jak Němci táhli na Ungvar, na Užhorod, na Rusko, Ukrajinu. Projížděli a my jsme jim na tanky házeli kytky.

První dva roky samostatného Slovenska byly ještě dobré. Ale potom, když se v jednačtyřicátém roce chytli moci *gardisti*, tak už bylo s Romy zle. Romové nemohli do města, nemohli na vesnici, nemohli mezi společnost. Dozíral tomu policajt *Pačaj*. Chodil s velikánskou holí, měl kolem sebe šest sedm lidí. Tenkrát mi bylo jedenáct, otec už tehdy nakládal kamení, takže jsme měli peníze. Vzal mě do města, že mi koupí boty, ale Pačaj nás viděl a začal nás honit. Zastali se nás tehdy lidi z vesnice, kteří s tátou pracovali, a tak si na nás netroufl. Jinak by ale klidně tátu utloukli k smrti.

Jednou jsem jim musel vyčistit kola a pak přinést palici. Tou mě pak zbili tak, že jsem se počural. Odpoledne jsem přišel do školy, učitel viděl, že jsem samá modřina, ptal se mě: „Co se stalo? Kdo ti to udělal?“ Říkám, že četníci. Až po válce jsem se dozvěděl, že náš učitel hrál na obě strany. Na oko byl gardista, ale v duchu byl komunista. Vynadal těm četníkům, co mě zbili, a tak jsem měl

potom od nich už klid. Ještě mi dali pětikorunu na čokoládu. Potom mě nechali být, nevšíkali si mě, ale ostatní utíkali, jak jen mohli. Ten můj třídní mě měl hrozně rád. Hrozně. Přinesl mi boty po své dceři, abych nechodil bos. To byl opravdu člověk. Ale celou pravdu jsme se dozvěděli až po válce. Vychodil jsem jenom pět tříd v obecné škole, potom Němci obsadili vesnici a Romové už nikam nemohli (pláče). Nemohli jsme jít do vesnice ani nakoupit, nikam do města, mezi lidi, na veřejnost. Gardisti a četníci nás všude honili. Když šla ženská tajně nakoupit a chytli ji, ztloukli ji tak, že se pak nemohla ani postavit na nohy.

Mezi lidma v Pozdišovcích bylo asi deset gardistů. Ostatní lidi byli dobří, tajně nám chodili prodávat jídlo. Přímo v naší vesnici jsme četníky neměli, měli stanici v Michalovcích, což je od nás šest kilometrů. Jezdili po okolních vesnicích na kolech, chovali se jako šílenci, učili se na nás. Často nás napadli v noci, když jsme spali, zrovna v tom nejlepším. Bili nás klackama hlava nehlava, nešetřili ani staré lidi. Jednu starou paní ztloukli tak, že do měsíce zemřela.

Myslím, že to bylo v čtyřicátém druhém roce, co u nás propukl břišní tyfus. Hodně lidí tehdy skončilo v nemocnici. Sestra tam byla, bratr taky. Já jsem to díky Bohu prožil jenom s vysokýma teplotama. Přišli k nám, obklíčili osadu, nahnali nás všechny ven a *ostříhali* dohola. Ženy, děti, chlapy. Moje maminka měla krásné dlouhé vlasy až po zadek. Chytli ji za vlasy a točili s ní, dokud neupadla na zem (pláče). Sebrali nám peřiny a šaty a naházeli všechno do *parovňi*. Museli jsme se vykoupat, společně, všichni v jedné místnosti, a oni se při tom na nás dívali. Dělali s náma hůř než se zvířa-

tama. Celá osada byla dohola. Potom nás hlídali, aby som nikam nevychádzali. Lidi z vesnice nám nosili nějaké jídlo, abysme neumřeli hladu.

Od patnácti let brali do armády. Kdyby mi už tehdy bylo patnáct, taky bych musel k odvodu. U odvodu rozhodli, jestli půjde člověk ke zbrani nebo k lopatě. Ti, co šli ke zbrani, ti už museli být trošku na úrovni, museli být vzdělaní. Ostatní šli k lopatě. Zavřeli je do lágru, chodili tam v takových černých hadrech. Můj děda tam byl, strejda, Eliáš, pak ještě jeden, co žil s mou sestřenicí, ten se pak po válce oběsil.

Jeden můj příbuzný, Gejza Hořan, narukoval na vojnu v jedenačtyřicátém. Byl takzvaný husár, jezdil na koni, nosil červené rajtky. Na něm byste ani nepoznali, že je Cikán. Ve dvačtyřicátém utekl se Svobodovou armádou přes frontu do Ruska. To tenkrát utekl celý prapor! Během Slovenského národního povstání přiletěli na Slovensko výsadkáři ze slovenské brigády, on byl mezi nima. Tehdy ale u Třech dubů udělal velkou kravinu. Do jednoho stromu vysekal svoje jméno „Gejza Hořan z Pozdišovec.“ Někdo na to přišel a hned k nám do osady vtrhli četníci i se starostou, sebrali jeho mámu (pláče) a mučili ji. Mezi prsty jí dali pušku a začali jí je lámat, házeli s ní, dělali s ní všechno možné, jen aby řekla, kde má syna. Ona pořád tvrdila: „Vždyť já nevím. Je na frontě. Nepíše mi.“ Ale oni si stáli na svém: „Ne, on je tady!“ Domů se vrátil až půl roku po osvobození s polámanou páteří. Museli ho operovat. Půl dne byl někde zasypaný. Když ho našli, viděli, že mu kouká československá čepice, vyhrabali ho a ještě dýchal. Ale páteř měl poškozenou. Byl pak asi půl roku v nemocnici v Rusku, dávali mu zlaté plotýnky. Ten musel být eso! Bílý, postava světová, a ještě byl trubačem praporu! Je to asi tak patnáct let, co zemřel. Ještě když byl prezident Svoboda, poslal mu osmdesát tisíc nenávratnou půjčku, postavil si z toho baráček. Jeho otec a můj táta byli bratrance.

V Pozdišovcích žily tři rodiny Židů. Jeden – řezník, u kterého vyrůstal můj otec - byl hodně bohatý. Další dvě rodiny už byly spíš chudší. Nebyli nijak nároční, měli malé hospodářství a tak si žili. Za války byli Židé taky pronásledováni. V jedenačtyřicátém je začali brát pryč. Jednomu se podařilo dostat se ven z vlaku. Po válce přišel domů a měl hodnost poručíka. Přidal se k partyzánskému oddílu. Doma pobyl asi týden, pak se rozloučil a odešel do Izraele. Řekl nám, že se vrací tam, kde je jeho vlast.

Když sebrali Židy, začali jsme bát. Nejdříve oni, potom my. Tři dny před slovenským národním povstáním nás chtěli zlikvidovat. Povstání bylo vyhlášeno v srpnu čtyřicet čtyři, devětatadvacátého, v jednu hodinu.

Němci přišli a brali všechny Romy na Úboč kopat zákopy. Fronta se blížila, Rusové už byli u Užhorodu. Ale Romové neuposlechli rozkaz. Ráno měli všechny, co na výkopy nenastoupili, postřílet. Odvedli je ke starostovi a tam je drželi do rána. Děda, strejdové, takových dvacet chlapů. Táta a brácha tam nebyli, podařilo se jim utéct. Přišel tam jeden Němec, nevím, co měl za hodnost, možná měl jiné srdce, povídá: „Nepřišli, protože se báli. Pusťte je domů a uvidíte, že zítra přijdou.“ Dal jim milost. Propustil je a museli Němcům kopat zákopy. Kopali ve dne v noci až do vyčerpání. Hlavně že je nezabili.

Potom jsem šel jednou tajně koupit tátovi do trafiky tabák. Cestou jsem potkal bubeníka. Tenkrát rozhlas nebyl, všechno se bubnovalo. „Ráno v půl osmé ať jste všichni před hospodou! Půjďte na práci!“ Ale když to Němci neslyšeli, tak nás bubeník upozornil: „Utíkejte rychle do lesa, Němci vás budou brát do lágru!“ Přišel jsem domů, řekl jsem to tátovi a ještě večer utekl i s bratrem Jožkou do lesa do Murovan. To bylo od nás asi deset kilometrů. Další den jsme za nimi utekli i my ostatní – já s mámou, sestra Marča, bratr Mišo a Láďa, ten měl tehdy asi čtyři měsíce, byl ještě v peřince. Byly jsme pohromadě

asi tři rodiny. Ostatní utíkali všude možné ke svým příbuzným a známým, každý se schovával, kde se dalo.

Nejdřív jsme šli do Suchého. Tady nás lidi nechtěli přijmout, báli se, že je kvůli nám Němci postřílejí. Tou dobou Němci vypálili nedalekou vesnici Vinné (pláče), to byla katastrofa. Ve Vinném byli partyzáni, zastřelili tam asi čtyři Němce. Němci pak vesnici obklíčili, děti a ženy dali zvlášť, muže zvlášť. Vzali manželku velitele partyzánů a mučili ji. Musela chodit po hřebíkách a nakonec ji zastřelili. Sebrali všechny muže od patnácti let a odvezli je do Michalovce na místo zvané Bílá Hůra. Tam jsou pochovaní i ruští vojáci, co zahynuli na Dargově. Museli si tam sami vykopat jámu a do té je pak všechny postříleli.

Skrývali jsme se v lese, co se táhne přes Trhoviště, Pozdišovce, Murovany, Suchý, Lesná, Rakovce. Dělali jsme všechno možné, jen abysme přežili. Kradli jsme po polích. Oheň jsme rozdělovat nemohli, jedli jsme všechno syrové. Jabka, řepu, no hrůza, nepřál bych to ani psovi. Schovávali jsme se skoro dva měsíce.

Potom se už přiblížila fronta. Kolem naší vesnice byl hlavní tah. Michalovce, Pozdišovce, Trhoviště, Dargov, směr na Košice, to byla hlavní silnice. Vě-

děli jsme, že tudy půjde fronta. A taky že šla. Proto jsme se schovávali dál. Válka u nás trvala čtyři dny. Střílelo se na Úboči, v Suchém, v Murovanech. V Michalovcích skončila válka šestadvacátého, ale nám v lese nikdo neřekl: "Pojďte domů!" My jsme se vrátili až za dva dny. Přišli jsme domů, zeptal jsem se a lidi mi řekli: „Je dvacetosmého novembra.“ To znamená česky listopad. „Jedenáct hodin.“

Žádali jsme o *odškodnění*, ale *pan generál* nám napsal, že jsme staří a že lžeme. Podívejte se, já nejsem vzdělaný, ale nelžu. Po těch šedesáti letech se vám něco dostane z hlavy, všechno si člověk nepamatuje. Nevím, jak by to všechno v mých letech zvládnul sepsat on sám. A jestli by to vůbec dokázal prožít. Člověk byl hladový hůř než pes. Nejde mi o ty peníze, když mi dá Bůh zdraví, tak víc nepotřebuju – ať naše republika vzkvétá – ale nenávidím lež. Ať lidi jednájí férově! Velkým pánům nejde o naši republiku, o lidi, jde jim o miliardy, kdo bude mít víc.

Když jsme přišli domů, viděli jsme, že nám baráček shořel. Trámy ještě doutnaly. Neměli jsme kde bydlet. Šli jsme k babičce a byli jsme všichni u ní, spali jsme po zemi, celkem čtrnáct lidí. Potom na jaře táta domek spravil.

PO VÁLCE

Po válce začali lidi chodit do Čech na žebrotu. Po Němcích všude zůstávalo hodně věcí, oblečení. Máma tam byla asi dvakrát. I v novinách se psalo, že jsou v Čechách prázdné domy po Němcích, tak aby se tam lidi, kteří nemají kde bydlet, odstěhovali. No, tak to víte – hurá, Romové! Jedni do Liberce, druzí do Ústí, třetí támhle, no, takže pomalu jsme se všichni rozprchli. Někteří se potom vrátili, jiní už v Čechách zůstali.

Já jsem do Čech spolu s bratrem odešel na podzim v pětačtyřicátém. Šli jsme do Rinolnic k Jablonci. Tam nás vzali do práce, dostali jsme i malý baráček. Brácha, nebožtík - ať mu dá Bůh lehkou zem, to byl, jak se říká, strašpytel. Všechno jsem za něj vyřizoval já. Ukázal jsem potvrzení od výboru, že nám shořel domek a oni mě hned vzali s sebou do takové ohromné vily, až jsem zbledl. Povídám bratrovi: "Pojd' se podívat, máme barák, půjdeme pro našel!" Ale on, jak to viděl, říká: "Ne, ne, tady já spát nebudu! Vždyť ty lidi, co jim to patří, můžou být schovaní támhle v tom lese. V noci přijdou a postřílejí nás!" On se hrozně bál. Tak jsme dům nechali a šli jsme přespat k tetě. Ta měla dva plus jedna u hlavní silnice. Ráno jsem šel znovu za starostou a dal nám deset metrů od ní takový malinkatý baráček, jedna plus jedna a taková kůlnička plná kol. Ale bez pláštěů. Musel tam bydlet asi nějaký člověk, co opravoval kola. Brácha říká: "Tady se mi to líbí!" Tam jsme bydleli asi rok. Tři rodiny vedle sebe. Hořanovi, Šugárovi a my. Tam nám bylo veselo, scházeli jsme se.

Pak jsme přijeli domů a lákali jsme rodiče, aby se do Čech vydali s náma. Nejdřív nechtěli, přijeli až později, v devětačtyřicátém. To už jsme byli v Ústí. Bydleli tam tátovi příbuzní z Lúček od Michalovec. Dadučovi,

Grajcárovi, Bánomovi. Táta si tam našel práci ve Vodotechně jako kopáč. I brácha Jozef. Já jsem dělal po stavbách. Dost jsme se nadřeli. Maminka pracovala jako uklízečka. V Ústí jsme se už usadili. Žili jsme tady, ti starší jsou tady všichni pochovaní. Tady v tom domě už bydlím skoro padesát let.

V Čechách se už na nás lidi dívali jinak, líp. Ze začátku nás bylo v Ústí pět rodin. Nikdo nedělal rozdíly, že jsme Romové a oni jsou bílí. Když se pořádal ples, nosili nám pozvánky až do bytu, chtěli, abysme přišli. V hospodě jsme seděli společně. Nikdo nás nikdy ne napadl, tak jako se to děje dnes. Dneska mi bude pomalu sedmdesát čtyři, ale večer se bojím vyjít na ulici. Opravdu, všude samý narkoman, všechno možné. A nekoukají, jestli máte padesát tisíc nebo padesát korun, dokážou vás zabít.

Ústí jsem měl rád. Ještě před válkou se tady stavělo autobusové nádraží. Odpracoval jsem tam čtyřiapadesát hodin zdarma, po zaměstnání. Dostal jsem za to velikánský diplom od národního výboru.

Když mi bylo dvacet jedna, narukoval jsem na vojnu do Aše, na hranice k vnitřní strážci. Na vojnu se mi vzpomíná dobře, byl jsem dobrý voják. Když byl vyhlášen bojový poplach, byl jsem první. Velitel praporu říkal: "Když se podíváte na soudruha Daduče, nedokážete mu ublížit, to je jako andělíček. Ale jak se otočíte, sto čertů v něm hraje." Byla to pravda. Napsali o mně i článek do vojenských novin. Byl jsem potom vyvěšený na tabuli. Na vojně jsem strávil dva roky a tři měsíce. Vrátil jsem se třicátého ledna padesát pět a asi za měsíc jsem už zase rukoval na mimořádné cvičení na čtyřicet jedna dní, pak za dva roky zase na další cvičení na tři týdny.

Když jsem se vrátil z vojny, nastoupil jsem v Před-

licích do Severočeské armaturky ke stavebnicové vrtačce. Jestli ještě někdo z těch starých žije, tak byste se jich mohli zeptat na můj podíl. Pracoval jsem tam pětadvacet let. Dali mi tam asi čtyři diplomy. Porazil jsem nějakého sovětského stachanovce, no, to vám přísahám, asi o padesát procent jsem překonal jeho rekord. Přijeli se pak na mě z Ruska podívat. K tomu jsem ještě chodil na noční do Bínova.

V roce padesát pět jsem si koupil motocykl, kývačku za osm tisíc osm set. Po půl roce jsem požádal o osobní auto. Tenkrát jste museli uložit dva tisíce do Mototechny a oni vám přidělili takzvané

číslo. Můj vedoucí chtěl prosadit, abych měl na auto nárok přednostně, jako že jsem Rom, ale závodní

výbor se postavil, že jsem člověk jako všichni ostatní. Tak jsem čekal tři roky a sedm měsíců, zaplatil jsem za něj čtyřicet osm tisíc i s papírama. Byl jsem tehdy první Rom z Československé republiky, který měl auto. Škodovku. Z toho, co jsem v životě dokázal, byl toto můj nejhezčí zážitek. Byl jsem dokonce i v novinách. Postavil jsem si na ni garáž.

A takto jsem tady žil, až do té naší revoluce. Já bych toho mohl vyprávět! Dřív bylo líp. Byla práce, člověk mohl dělat ve dne v noci. Mezi Romem a mezi bílým se nedělal rozdíl. Dneska píšou, že Romové nechtějí do práce. Jé, vždyť ty holky, jak by utíkaly rychle, kdyby měly práci! Hodně teď poslouchám ty staré zprávy, co dávají na dvojce. Nebyli špatní komunisti, ale hodně lhali. Já jsem do strany nikdy nevstoupil. Můj otec byl komunista od jednatřicátého roku, zrovna když jsem se narodil. Tenkrát se komunisti museli skrývat, byli pronásledovaní.

Byl jsem dvakrát ženatý. Poprvé jsem si vzal bělošku. Seznámil jsem se s ní v Úštěku, kde dělal táta výkopy. Byla to moc hezká holka, ale to víte, byl jsem na vojně a dozvěděl jsem se, že mezitím měla chlapa. Mám s ní syna, jmenuje se jako já, je mu padesát dva let, je postižený. Když kluk slavil padesátiny, chtěla se se mnou bavit, ale já jsem jí řekl: „Hele, s tebou jsem skončil, tys mi zničila život a hotovo. Nechci tě vidět.“

Se svou druhou ženou, nebožkou, jsme žili čtyřicet tři let.

S dětma nás ale provází smůla. První holčička Kristýnka nám zemřela, když jí byly čtyři roky. Měla nemocné ledviny. Druhou, Jarmilku, přejela v sedmi letech motorka. Syn Jaroušek zemřel ve dvanácti letech, taky na ledviny. Snažili jsme se ho zachránit, ale nemohli jsme nic dělat. Dcera Gábina teď byla ve třiceti na operaci se štítnou žlázou. Kdybyste ji viděli, holčičku, jaká je to panenka. Takový mám život! Zku-

sil jsem hodně. Hodně. Kristýnka pracuje ve škole, v přípravném ročníku, má střední ekonomickou.

Do šedesáti tří let jsem nevěděl, co je to prášek. Pak jsem dostal infarkt a už se to na mě začalo postupně

všechno sypat. Třikrát denně беру prášky. Kdybych vám ukázal svoje nohy! Mám je úplně zničené. Pořád jen stát a makat, celý život. Ale díky Bohu. Říkám si: V dubnu mi bude sedmdesát čtyři. Co já? Ale hlavně aby dcerka tady byla. Hned bych si to s ní vyměnil!

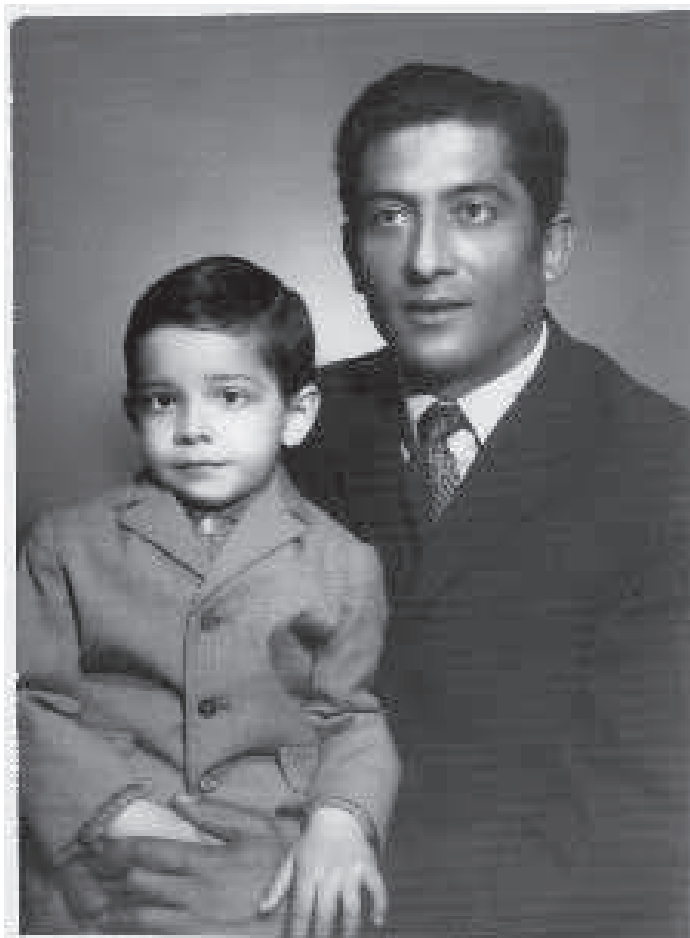
Svatba s druhou manželkou. „To je manželka, když jsme se brali. Nalevo ten chlap, to je Dvořák, pracoval na národním výboru, oddával, byl to můj nejlepší kamarád.“

Před vysněným automobilem.

„Můj motocykl.“

Se synem Jarouškem.

DEZIDER DADUČ
POZDIŠOVCE, OKR. MICHALOVCE
1931

Text vznikl na základě vyprávění
během návštěv 12.6.2001, 17.12.2004 a
20.3.2005 v Trmicích.

